

Ж. Д. Аннілогова,
к. е. н., Академії муніципального управління

ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті оцінено стан наявного промислового комплексу України. Вивчено світовий досвід формування і реалізації промислової політики. Запропоновано напрями модернізації промислового комплексу України.

The paper assessed the state of existing industrial complex of Ukraine. Studied the world experience the formation and implementation of industrial policy. Directions modernization of the industrial complex of Ukraine.

Ключові слова: промисловий комплекс, модернізація, нові технології, промислова політика, конкурентоспроможність промисловості.

Key words: industry, modernization, new technology, industrial policy, competitiveness of industry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання промисловість відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку держави, забезпечує значну частку у ВВП, надходжень доходів до бюджету та соціальних фондів. В Україні хоч і проголошено, що модернізація економіки є основою економічного розвитку та, незважаючи на ухвалення і реалізацію ряду стратегічних програмних документів щодо необхідності підтримки інноваційного розвитку промислового потенціалу, відчутного покращення в цьому напрямі не відбулося. Тому основна увага на всіх рівнях влади повинна приділятися необхідності модернізації промислового комплексу, який, на жаль, знаходиться в критично відсталому технологічному стані.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремим питанням розвитку і модернізації промисловості присвячені праці багатьох зарубіжних вчених, серед яких слід виділити: Д. Вульфенсона, Ч. Джонсона, Г. Колодко, Я. Корнаї, С. Лалла, Дж. Стігліца, Ф. Хана, Б. Шаванса та інших. Вирішення цих питань зайняли досить вагому нішу в наукових дослідженнях і вітчизняних вчених: О. Амоші, Я. Базилюка, О. Власюка, В. Гейця, Я. Жаліла, Д. Крисанова, В. Семиноженка, Л. Федулової та багатьох інших.

Особливу увагу вчені приділяють проблемам формування сучасної та високомодернізованої технологічної структури промисловості, а також досліджують можливості підвищення ефективності діяльності промислових підприємств. Так, В. Семиноженко вказує на те, що технопарки є найефективнішим механізмом поєднання науки та виробництва як проміжної ланки до становлення постіндустріального суспільства [1]. Л. Федулова піднімає питання необхідності детальної ідентифікації видів економічної діяльності за рівнем наукоємності тощо [2].

Метою статті є оцінка наявного промислового комплексу України та визначення перспективних напрямів його модернізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Промисловий потенціал є одним з системоутворювальних елементів як регіональної, так і національної економічної системи. Однак на сьогоднішній день технологічна структура промисловості не відповідає сучасним вимогам, надалі домінують виробництва 3-го технологічного укладу, частка яких сягає 60% (чорна металургія, енергетика, залізничний транспорт, неорганічна хімія, споживання вугілля, універсальне машинобудування). Частка 4-го технологічного укладу становить близько 35% (органічна хімія й полімерні матеріали, кольорова металургія, нафтопереробка, автомобілебудування, точне машинобудування й приладобудування,

розвиток традиційного ВПК, електронної промисловості, розширення автоперевезень, широкий вжиток нафти), 5-го — лише 4% та 6-го — 0,1% [3, с. 9].

Натомість, продовжує змінюватись структура світового промислового виробництва на користь функціонування високотехнологічного сектора за рахунок розвитку біо- та нанотехнологій. Домінуючими є технології 5-го й формуються технології 6-го технологічних укладів. Так, 5-тий технологічний уклад пов'язують із розвитком нових засобів комунікації, цифрових ятерів, комп'ютерних програм і генної інженерії. Він активно генерує створення й безперервне вдосконалення нових машин і устаткування. До 6-го технологічного укладу належать: біотехнологія, системи штучного інтелекту, CLAS-технології, глобальні інформаційні мережі й інтегровані високошвидкісні транспортні системи, формування мережних бізнес-співтовариств. Темпи приросту цих галузей становлять 20—100% на рік [3, с. 11].

Промисловість є основою національної економіки, забезпечує 80% експорту товарів і 23,5% валової доданої вартості, в ній працює 17% осіб, зайнятих в національній економіці, сконцентрована чверть основних засобів. За всієї складності ситуації промислове виробництво є одним з основних джерел оплати праці найманих працівників, прибутків підприємців, податкових і валютних надходжень до державного бюджету. Тому визначальними для стану національної економіки і стандартів життя громадян стають рівень, тенденції та перспективи промислового розвитку.

Параметри розвитку і галузева структура промисловості формують інвестиційний потенціал і визначають спрямованість науково-технологічного розвитку країни.

Технологічна структура промисловості не відповідає сучасним вимогам. Домінуюче місце у промисловому комплексі країни займає добувна та переробна промисловість. Тому просте відтворення наявної технологічної бази не зможе забезпечити Україні довгострокового економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Залишається неефективною галузева структура промислового виробництва, більш як дві третини загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання, яка має високу енерго- і матеріаломісткість та низьку ефективність для забезпечення валової доданої вартості. Частка соціально орієнтованої продукції становить 20% загального обсягу промислового виробництва і має тенденцію до зниження.

Майже зникає легка промисловість. Галузь машинобудування, хоча і прискорила темпи розвитку, але її частка у структурі промисловості майже у 2—3 рази є нижчою за рівень, що мають розвинуті країни, і тому вона поки що не може бути лідером інноваційно-інвестиційного розвитку економіки.

Орієнтація вітчизняної промисловості переважно на потреби експорту робить національну економіку в цілому надзвичайно залежною від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку.

Вітчизняне промислове виробництво забезпечує лише дві третини товарних ресурсів, що надходять на внутрішній ринок. Інша третина ресурсів має імпортне походження.

Значною проблемою залишається створення і використання досягнень науково-технічного прогресу. Вітчизняні промислові підприємства не змогли до цього часу повною мірою використати передові, зокрема енергоефективні, технології, щоб закласти основи національної енергетичної безпеки держави.

Останнє десятиліття було періодом реалізації не-ефективної інвестиційно-інноваційної політики, незбалансованої конкурентної політики та відсутнього негативного впливу монополізму.

Тому промисловість перебуває у складному становищі. Середній вік працівників на промислових підприємствах перевищує 50 років. Знос основних засобів становить 50—90 років, а строк експлуатації обладнання — 20—40 років (за максимальної ефективної норми дев'ять років). Нове обладнання практично є імпортованим. Інноваційні технології впроваджуються в основному у високотехнологічних галузях, зокрема в атомній енергетиці, ракетно-космічній галузі, авіабудуванні.

Загалом промисловість залишається технологічно відсталою, інституційно нерозвинутою, надто вразливою до кон'юнктурних коливань на світовому ринку. Необхідність структурного оновлення зумовлена орієнтацією обраної моделі розвитку національної економіки на інноваційний розвиток та міжнародну економічну інтеграцію.

Основним завданням є відтворення вітчизняного промислового комплексу шляхом його структурної перебудови і масштабної системної модернізації виробництва відповідно до сучасних вимог науково-технічного прогресу та постіндустріального розвитку. Галузева структура національної економіки має наблизитися до стандартів розвинутих держав світу.

Оновлена промисловість одночасно дасть можливість забезпечити розвиток інших галузей національної економіки — сільського господарства, транспорту, будівництва тощо.

Напрямами структурної модернізації промисловості є:

- відновлення пропорційного розвитку національної економіки, забезпечення провідної ролі промисловості, повномасштабного розвитку внутрішнього ринку шляхом постачання вітчизняної техніки, технологій, сировини, проміжної та кінцевої продукції;

- нарощування експортного потенціалу, пріоритетний розвиток вітчизняних підприємств — експортерів продукції високого ступеня переробки та виробників імпортозамінної продукції;

- здійснення кардинальної модернізації виробництва та розвиток наукоємних галузей, збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу;

- створення замкнених циклів виробництва інноваційної продукції у базових галузях національної економіки;

- підвищення ефективності та конкурентоспроможності промисловості, зокрема її державного сектору;

- участь вітчизняних підприємств і організацій у проєктах міжнародної кооперації;

- створення інноваційної продукції у наукоємних галузях для утвердження міжнародного іміджу України;

- диверсифікація галузей промисловості, розширення номенклатури кінцевої продукції високої якості

- забезпечення програмного управління, розвитку інформаційного сектору для обслуговування промислових підприємств;

- запровадження постійного моніторингу внутрішнього ринку споживчих та інвестиційних товарів та

розроблення плану заходів із розширення пропонування вітчизняних виробників на таких ринках;

- вдосконалення системи державної підтримки розвитку промисловості, зокрема на засадах державно-приватного партнерства, спрямованого на підвищення технічного рівня технологічних процесів.

За таких умов модернізацію галузей промисловості, орієнтованих на кінцевого споживача, можливо провести високими темпами і забезпечити швидко окупність інвестицій з метою подальшого залучення капіталу на довгостроковий період для розвитку інших галузей.

З вищенаведеного аналізу слідує, що основними проблемами сьогодення, які потребують вирішення, є:

- нераціональна структура промислового виробництва;

- відсутність диверсифікованих організаційних форм промислового виробництва, нерозвиненість коопераційних зв'язків, вузька спеціалізація малих підприємств;

- низька конкурентоспроможність промислової продукції, що зумовлена використанням зношеного та морально застарілого устаткування, що призводить до підвищення енерго-, матеріало- та ресурсомісткості промислового виробництва;

- нерозвиненість науково-технічного потенціалу, що не дає змогу використовувати наукові і технологічні чинники в подоланні кризових явищ в економіці;

Основою модернізації галузевої структури промисловості має бути оптимізація функціональної структури промислового виробництва з пріоритетним розвитком високотехнологічних галузей, з використанням науково-технічних інновацій, енерго- та ресурсозберігаючих технологій для створення конкурентоспроможної промислової сфери економіки.

Для підвищення конкурентоспроможності промислового комплексу України об'єктами модернізації мають бути не лише продукція, виробі, а й технологічні, економічні, організаційні, соціальні та управлінські аспекти.

Важливе місце в підвищенні ефективності виробництва займають процеси модернізації та реконструкції управлінської сфери промислового виробництва.

Перш за все, це розвиток і вдосконалення національних форм організації виробництва (кластери). Однією з найважливіших складових кластерів, що суттєво підвищує актуальність їх використання, є те, що вони досить ефективно працюють і в промисловості, а не лише у сфері високих технологій.

Свідченням значних масштабів кластеризації економік світу є те, що кластери використовуються в багатьох країнах світу, незалежно від їх політичного устрою — США, Великобританія, Австрія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Італія, Франція, Аргентина, Бразилія, Угорщина, Росія, Казахстан тощо.

Підтвердженням ефективності застосування кластерних структур в економіці є досвід Фінляндії, яка в основу своєї економічної політики впровадила кластеризацію і зайняла перше місце (з 120 країн) в рейтингу перспективної конкурентоспроможності, випередивши такі країни, як США, Німеччина, Японія.

Розвиток та модернізація промислового потенціалу безпосередньо залежать від здійснення інноваційної та цілеспрямованої державної промислової політики, яка має реалізувати нагромаджений потенціал інституційних змін, спрямовувати технічні, фінансові, людські, організаційні ресурси на якісну структурну трансформацію промисловості.

Далі розглянемо світовий досвід розвитку промислового потенціалу.

Основною метою промислової політики ЄС довгий час було збереження структури промисловості, однак тепер основний акцент зміщений на забезпечення умов для справедливої і чесної конкуренції. Головним інструментом її реалізації вважаються створення таких умов для бізнесу, при яких дотримуються основні ринкові свободи і умови

чесної конкуренції. Особливий акцент робиться на впровадження у виробництво передових наукових досягнень і підвищення конкурентоспроможності європейських товарів на світових ринках. Основними галузями міжнародної спеціалізації Європи є атомна енергетика, нафтогазовий комплекс, автомобільна, авіа-космічна, електротехнічна промисловість, високотехнологічні галузі машинобудування (верстатобудування, виробництво комп'ютерів і електроніки), хімічна, легка та харчова промисловість, виробництво нових конструкційних матеріалів, біотехнології.

Крім того, конкурентоспроможність у сфері виробництва лежить в основі концепції сталого розвитку ЄС. Єврокомісія розглядає сталий розвиток як гармонійний розвиток трьох напрямів: економіки, соціальної сфери та екології.

Нехтування кожним із зазначених напрямів призведе до гальмування розвитку системи в цілому. Тому промислова політика, покликана забезпечити односпрямований розвиток різних секторів економіки, займає особливо важливе місце в стратегії розвитку сучасного ЄС.

Конкурентоспроможність промисловості залежить і від політики, що проводиться в таких сферах, як: конкуренція, внутрішній ринок, освіта, торгівля, сталий розвиток, НДДКР, регіональний розвиток, макроекономіка, соціальна сфера і зайнятість, захист споживачів, охорона здоров'я та екологія. Тому головне завдання промислової політики полягає в координації, акумулюванні та максималізації результатів усіх перелічених вище напрямків. Здійснюючи промислову політику, ЄС зосередився на наступних трьох напрямках, що надають особливо помітний вплив на конкурентоспроможність ЄС: освіта і наука; інновації та підприємництво.

У сфері науки і освіти країни ЄС традиційно вважалися одними з лідерів світового співтовариства. Сьогодні після ухвалення Лісабонської стратегії ставиться завдання досягти більш високих результатів в освіті, професійній підготовці та перепідготовці кадрів, наукових дослідженнях, а також у створенні умов для того, щоб знання знаходили практичне застосування в промисловості.

Починається активний розвиток новітніх технологій, включаючи біотехнології та нанотехнології, а також методів їх впровадження і використання.

На наднаціональному рівні було реалізовано кілька проектів з розвитку кооперації між інноваційними кластерами. Останнім часом кластерна політика стала широко обговорюватися в рамках Всесвітньої торгової організації (ВТО). Особливу увагу приділяє їй Євросоюз, який розглядає кластерну політику в якості ключового інструменту підвищення інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності країн, які до нього входять.

Промислова політика, як така, також повинна бути інноваційною, наприклад, розробляти нові більш ліберальні інструменти регулювання, здатні дати промисловості більшу свободу в пошуку власних технологічних рішень.

У цілому, промислова політика націлена на створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності виробництва, на невтручання держави у дію ринкових механізмів. Інструменти її реалізації спрямовані на створення такого середовища, при якій малий і великий бізнес проявляв би більше ініціативи, впроваджував нові ідеї та розширював виробництво.

Разом з тим, існують специфічні вимоги і характеристики окремих секторів, кожен з яких вимагає індивідуального підходу. Наприклад, багато видів продукції, таких галузей, як фармацевтична, хімічна, автомобільна, підпадають під специфічні форми регулювання, пов'язані з притаманними їм особливостями. Таким чином, промислова політика неминує передбачає деякі "послаблення" для окремих країн і галузей.

Слід також зазначити, що на національному рівні деякі країни віддають перевагу більш ліберальному підходу, а деякі, навпаки, схильні до протекціонізму. Так, наприклад, у Великобританії найбільш ліберальний підхід, який передбачає забезпечення кращих конкурентних умов для приватного виробництва і відкритий дос-

туп до фінансових та інформаційних ресурсів при мінімальному втручанні держави. Німеччина орієнтована на саморегулюючі ринкові механізми розвитку промисловості. Поступово традиційні зв'язки між бізнесом і політикою стають менш значимими. Натомість Франція і надалі практикує протекціонізм. Французький уряд надає фінансову допомогу і політичну підтримку окремим компаніям або навіть цілим галузям [10].

В Україні, на жаль, державна промислова політика, як на національному, так і на регіональному рівні, не реалізує заходи, які безпосередньо стимулювали б підприємства до оновлення промислового потенціалу. Разом з тим, розробляються державні програми та конкурси, націлені на підвищення конкурентоспроможності шляхом збільшення продуктивності і підвищення якості продукції, у тому числі сертифікації підприємств за стандартами ISO. Як видається, участь в таких програмах стимулює підприємства до пошуку нових, більш ефективних інструментів організації виробництва.

ВИСНОВОК

Із вищенаведеного слідує, що на даний час промисловий потенціал знаходиться у край зношеному стані, тому використовується нерационально та неефективно. Основні зусилля слід направити на його модернізацію, яка має передбачати застосування новітніх ресурсів та матеріалозберігаючих технологій. Лише модернізація промислового потенціалу забезпечить: підвищення продуктивності промислового виробництва; розширення асортименту продукції; зниження собівартості продукції; підвищення якості та конкурентоспроможності продукції та можливість розширення ринків її збуту.

Література:

1. Семиноженко В. Технологічні парки в Україні [Електронний ресурс] / В. Семиноженко. — Режим доступу: <http://www.seminozhenko.net/documents/219>
2. Технологічна модернізація промисловості України / За ред. Л.І. Федулової; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2008. — 472.
3. Семиноженко В.П. Структурна революція в економіці як категоричний імператив сучасної політики України. Інновації: проблеми науки і практики: монографія / В.П. Семиноженко. — Х.: ІНЖЕК, 2006. — С. 9—26.
4. Народне господарство Львівської області у 1991 році / Міністерство статистики України. Львівське обласне управління статистики: Відп. за вип. А. Шамрай, Львів 1992. — 244 с.
5. Промисловість Львівщини. Статистичний збірник 2009 / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області: Відп. за вип. Н.І. Міроненко. — Львів 2010. — 184 с.
6. Львівщина на шляху до ринкової економіки. Частина 1. Виробнича сфера / Міністерство статистики України. Львівське обласне управління статистики: Відп. за вип. А. Шамрай, Львів 1994. — 281 с.
7. Статистичний щорічник Львівської області за 1998 рік / Державний комітет статистики України. Львівське обласне управління статистики: Відп. за вип. І. Мельник, Львів 1999. — 383 с.
8. Статистичний щорічник Львівської області за 2000 рік / Державний комітет статистики України. Львівське обласне управління статистики: Відп. за вип. І. Мельник. — Львів 2001. — 440 с.
9. Інноваційна діяльність у Львівській області. Статистичний збірник 2009 // Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області: Відп. за вип. Л.І. Косюк. — Львів, 2010. — 98 с.
10. Завьєлова Е.Б. Промышленная политика ЕС [Электронный ресурс] / Е.Б. Завьєлова // Мировое и национальное хозяйство. Издание МГИМО МИД России. — № 2(3). — Режим доступа к журналу: http://www.zhurnal-mirovoe-i-natsionalnoe-hozyajstvo-glavnaya_1010134 — 2007

Стаття надійшла до редакції 24.05.2012 р.